

PROBLEMS OF THE BULGARIAN PENSION SYSTEM

Pavlina Dimitrova

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The radical reform of the system started in the period 1999-2000. The reasons for it were: Low pension rates; payment of pensions in almost the same amount for all, irrespective of the type of labor to be paid, the income replacement rate is frozen around 27% -28%. A refusal and escape from this type of system begins with the participation and support of the gray economy. What is the state of the system in the last 5 years will be discussed in this report. The disadvantages of the reformed model will also be discussed.

Keywords: pensions, income replacement ratio, problems in the pension system, insurance.

ПРОБЛЕМИ В ПЕНСИОННАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ

Павлина Димитрова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите, Пловдив, България

Резюме: Радикалната реформа в системата стартира в периода 1999-2000 г. Мотивите за нея са: нисък размерна пенсията; изплащане на пенсия в почти еднакъв размер за всички, независимо от вида на полагащия се труд, коефициента на заместване на дохода се замразява около 27%-28%. Започва отказ и бягство от този вид система чрез участие и подкрепа на сивата икономика. Какво е състоянието на системата в последните 5 г. ще бъде разгледано в настоящия доклад. Ще се коментират и недостатъците на реформирания модел.

Ключови думи: пенсия, коефициент на заместване, проблеми в системата, осигуровки.

Въведение

Чрез пенсионните системи се цели редуциране на бедността. Бедността е социален и икономически проблем, който не може да бъде решен следващите десетилетия. Както се посочва в *Анализа на икономическия и социален съвет*¹, бедността има своите различни аспекти и измерения. Тя интегрира в себе си икономически и социални, духовни и психологически проблеми, проявява се на микроравнище – индивиди/домакинства, на групово/общностно равнище, на макроикономическо/национално равнище, а вече от десетилетия наред - и в глобален мащаб.

Изложение

Отдавна ООН и други международни организации, като Световната банка, Европейският съюз, както и редица регионални организации, идентифицират (наблюдават и извеждат) борбата срещу бедността в значим социален и политически проблем².

¹ Министерство на финанси: <https://www.minfin.bg/bg/874>

² Икономически и социален съвет. Анализ на икономическия и социален съвет по „Преодоляване на бедността в България“, Интернет-ресурс: <file:///D:/Pavlina/Downloads/preodolqvane%20na%20bednostta%20v%20bulgaria.pdf>, с. 5.

Дори при най-развитите страни бедността продължава да съществува. *Неполагането на труд от друга страна рефлектира върху пенсионна система, изключително върху първи стълб през последните години.*

Ключови рискове съдействащи за проява на бедността (вкл. неполагане на труд) върху определени групи от обществото са:

- Заетост при липса на достатъчен професионален опит;
- Продължителна безработица;
- Ниско образование (начално или основно), което съдейства за ниско заплащане на труда;
- Деца на самотни родители;
- Хора с увреждания;
- Лоши жилищни условия;
- Принадлежност към различна етническа група и др.

Въвеждането на разходопокривната система (PAYG – pay as you go system) се осъществява от Ото Бисмарк в Германия през 1889 г. Целта е държавата да се грижи за благосъстоянието на индивидите, тъй като се оказва, че не всеки разполага със знания и умения да инвестира своите спестявания по най-добрия начин и да има един достатъчен финансов ресурс на старини. Обстоятелствата през тези години също благоприятстват въвеждането на тази система – хиперинфлация, стопяваща спестяванията на хората, демографските особености, политическата воля. Най-голямото ограничение обаче, въведено от тази система е ограничаването на свободната воля и избор на личността. Това е така, поради факта, че осигуровките се внасят абсолютно задължително, без оглед на мнение от страна на осигурените лица. Поради тази причина се въвеждат и други 2 стълба към пенсионната система. „Основната цел на тези реформи беше да се намали негативният ефект на демографските промени и да се постигне по-добър баланс в пенсионно-осигурителните системи на отделните страни“³.

Пенсионната система първоначално се създава на принципа финансирането и разходването на средства да се осъществява като разходопокривна система. Същността на тази система се свежда до това, че всички вноски от осигурени лица, осигурители и държавата се внасят в една огромна кошница (фонда) без да се съхраняват там, а веднага се разпределят под формат на пенсии и обезщетения. Така се оказва, че размерът на пенсиите не зависи от направените през годината вноски, а се изчислява въз основа на формула, заложена в закон. Не може да се определи по никакъв начин личния принос на всяко лица, липсва поименна партида, по която да се отразяват личните приходи. Инфлацията и други обективни фактори също оказват въздействие върху акумулираните средства. Както се изказва известният Хосе Пинера⁴ – „Един призрак броди по света. Това е призрактът на банкрутиращ и осигурителни пенсионни системи“⁵. Солидарният принцип е в основата на разходопокривната система, но дали това е най-правилното решение за поддържане на пенсионната система? Недостатъците на разходопокривния тип могат да бъдат синтезирани така:

- Начинът на функциониране на системата е резултирал за високото осигурително бреме, което се носи от работодатели и от осигурени лица; ниските пенсии на съвременните пенсионери;
- Нарушена е връзката вноска-пенсия;

³ Марева, Н. (2018). Капиталовите пенсионни фондове в България. Годишник на ВУАРР, т. VII, с. 80.

⁴ Хосе Пинера е чилийски министър на труда и социалната политика през периода 1978-1980 г. Той дава старт на реформата в пенсионната система на Чили, чрез нейната пълна приватизация. На работещите е дадено право да излизат от държавната разходопокривна система - за работещите към 01.05.1981 г. и задължително за всички лица, започващи трудова дейност след тази дата. За последните лица - вноските им се насочват към частни фондове.

⁵ "Empowering Workers: The Privatization of Social Security in Chile", публикувано през 1996 в Cato's Letter No. 10.

- Неспособността на системата да работи в условията на демографски колапс;
- Неспособността на системата да функционира при висока степен на миграционен поток извън пределите на страната⁶;
- Нарастващата безработица;
- Увеличената продължителност на живота, т.е. наличие на висок относителен дял на застаряващо население.
- Осигурителните вноски - ефект на данъчно бреме и за двете страни-работодатели и работници, което влияе върху предлагането и търсенето на работна ръка;
- Ефекта на измамната илюзия – плащане на доход сега, който в бъдеще не е възможно да бъде гарантиран;
- Високи транзакционни разходи – за поддържане на административен държавен апарат.

В резултат на всички тези недостатъци налице е сегашната картина: мизерстващи пенсионери, независимо, че години наред са плащали добросъвестно своите задължения към фонда.

В таблицата по-долу е очевидно, че пенсиите, изплащани от първи стълб през последните години са неадекватни. Ще се поясни, че понятието адекватност, адекватен се свързва с „който напълно съответства; еднакъв, равнозначен, тъждествен“⁷. В този смисъл неадекватните пенсии не спомагат за покриване на жизнените разходи на възрастните хора.

Показателят се определя като съотношението на средните индивидуални брутни пенсии от 65-74 възрастова категория спрямо средните индивидуални брутни доходи от 50-59 възрастова категория, с изключение на други социални помощи.

Индикаторът се основава на EU-SILC (статистика за доходите, социалното включване и условията на живот).

От данните в таблицата могат да се направят следните изводи:

1. Периодът от 8 поредни години е статистически значим за да бъдат направени коректни изводи;
2. Коефициентът на заместване за България за 2017 г. е дори по-нисък от този за 2011 г. - наблюдава се отрицателен прираст от 10%.
3. Най-висок е коефициентът за 2016 г. Спрямо тази година, за 2018г. се отчита отново отрицателен прираст от 9,89%. В този случай пенсиите изостават спрямо брутните доходи на лицата от възрастова категория 50-59 г.
4. Румъния е страна, която е от бившия социалистически блок и във времево отношение заедно с България беше приета в ЕС. При нея обаче коефициентът е по-висок с 0,22 – 0,23 или с 45-47%.
5. По-нисък коефициент от този на България за всички наблюдавани години се отчита само при Хърватска.

⁶ Относно външната миграция данните показват, че само за 2016 г. са емигрирали 30570 души, почти поравно мъже и жени като най-много са лицата в трудоспособна възраст между 20-39 години. Числото според автора е многократно по-голямо, но поради факта, че се базираме на официални цифри, т.е. само на тези, които са декларирали пред административните власти за промяна на настоящия си адрес в чужбина са посочени тези данни. Източник: НСИ <http://www.nsi.bg/bg/content/3072/външна-миграция-по-възраст-и-пол>

⁷ Онлайн тълковен речник, Интернет ресурс <http://talkoven.onlinerechnik.com/duma/%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BAD0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BD>

Таблица 1 Коефициент на заместване на доходите (без други социални помощи) общо мъже и жени

geoltime	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
EU (28 countries)	0,53	0,54	0,56	0,56	0,57	0,58	0,58	0,61
EU (27 countries)	0,54	0,54	0,56	0,56	0,57	0,58	0,58	0,61
Euro area (19 countries)	0,54	0,54	0,56	0,57	0,58	0,58	0,59	0,65
Euro area (18 countries)	0,54	0,54	0,56	0,57	0,58	0,58	0,6	0,65
Belgium	0,44	0,46	0,47	0,47	0,47	0,48	0,5	0,5
Bulgaria	0,41	0,42	0,39	0,44	0,41	0,45	0,37	0,41
Czechia	0,53	0,55	0,56	0,55	0,51	0,5	0,51	0,5
Denmark	0,43	0,42	0,44	0,45	0,45	0,47	0,48	0,49
Germany	0,51	0,47	0,47	0,45	0,46	0,46	0,46	0,46
Estonia	0,54	0,5	0,5	0,47	0,43	0,45	0,45	0,41
Ireland	0,43	0,42	0,37	0,38	0,37	0,35	0,33	:
Greece	0,45	0,52	0,6	0,6	0,62	0,64	0,62	0,64
Spain	0,51	0,55	0,6	0,6	0,66	0,66	0,69	0,7
France	0,64	0,65	0,66	0,69	0,69	0,68	0,68	0,67
Croatia	0,36	0,36	0,37	0,4	0,4	0,39	0,41	0,4
Italy	0,55	0,59	0,62	0,64	0,66	0,69	0,71	0,73
Cyprus	0,39	0,39	0,4	0,39	0,43	0,44	0,43	0,43
Latvia	0,53	0,49	0,47	0,44	0,42	0,42	0,43	0,4
Lithuania	0,52	0,45	0,48	0,45	0,46	0,45	0,43	0,4
Luxembourg	0,74	0,79	0,78	0,85	0,8	0,88	0,86	0,87
Hungary	0,6	0,58	0,62	0,62	0,65	0,67	0,64	0,59
Malta	0,48	0,46	0,56	0,56	0,54	0,54	0,56	0,6
Netherlands	0,46	0,47	0,47	0,5	0,52	0,5	0,52	0,53
Austria	0,59	0,58	0,59	0,6	0,62	0,62	0,64	0,62
Poland	0,55	0,58	0,6	0,63	0,62	0,62	0,62	0,6
Portugal	0,56	0,58	0,59	0,63	0,62	0,64	0,67	0,67
Romania	0,67	0,67	0,68	0,65	0,63	0,66	0,61	0,51
Slovenia	0,47	0,47	0,46	0,45	0,46	0,47	0,46	0,45
Slovakia	0,62	0,56	0,61	0,62	0,62	0,62	0,62	:
Finland	0,5	0,49	0,49	0,51	0,52	0,53	0,53	0,54
Sweden	0,57	0,55	0,56	0,59	0,57	0,57	0,57	0,56
United Kingdom	0,48	0,5	0,53	0,51	0,5	0,53	0,54	:
Iceland	0,52	0,5	0,49	0,49	0,53	0,51	:	:
Norway	0,52	0,53	0,56	0,59	0,61	0,59	0,58	0,58
Switzerland	0,39	0,41	0,41	0,44	0,43	0,45	0,48	0,5
Montenegro	:	:	0,41	0,4	0,41	0,42	0,42	:
North Macedonia	:	0,55	0,6	0,65	0,7	0,72	0,7	:
Albania	:	:	:	:	:	:	:	:
Serbia	:	:	0,49	0,46	0,45	0,47	0,46	0,46
Turkey	1	1,01	1,07	1	1,05	0,94	0,96	:

Според официалните данни, общото равнище на лицата на възраст 65 и повече година в риск от бедност у нас през периода между 2011 и 2018 г. възлиза последователно на: 22.2%; 21.2%; 21.0%; 21.8% и 22.0%, 22,3%, 22,9%, 23,2%. Пенсионерите са най-значителната група

от общия брой на бедните лица у нас. Приведените в таблицата данни и сравнения показват не само значително по-ниско равнище на средната пенсия спрямо средния брутен размер на доходите у нас през интересуващия ни период, но и ясно изразена тенденция към неговото снижаване през интересуващия ни период - при ясно изразена обратна тенденция за страните членки на ЕС - към неговото повишаване .

Разбира се, с най-съществено отражение както върху размерите и равнището на пенсиите и бедността сред пенсионерите, така и върху незадоволителната финансова балансираност и стабилизация на пенсионната система и най-вече на първия основен стълб на пенсионния фонд у нас за сега имат споменатата⁸:

(а) силно занижените - около 2 пъти през последното десетилетие - размери и равнище на работните заплати в сравнение с размерите и равнището им, които те биха имали при произвеждания по официални данни БВП и/ или БДС на глава от населението и/или средно на заето лице. Неговото преодоляване изисква качествена промяна в провежданата до сега;

(б) нарастващото с годините разминаване между промените в средната продължителността на живота и промените в пенсионната възраст;

(в) изключително високото равнище на „сивия“ сектор в икономика;

(г) значително по-ниското равнище на общите данъчни приходи(ОДП) в БВП у нас спрямо средното му равнище за страните членки на ЕС;

(д) ширещата се корупция и вай-вече безнаказаната корупция по високите етажи на властта, злоупотреби с обществени поръчки, контрабанда на акцизни и др. стоки ;

(е) непълно и по-често формално внедряване на програмното бюджетиране - без конкретни цели и отговорности за разпоредителите с бюджетни средства и др.

Как се процедира в момента на територията на ЕС?

ЕС ще поддържа ЕСФ за периода 2014-2020 г.⁹ Чрез Фонда ще се предостави още по-голяма целева подкрепа за създаване на работни места, икономически растеж и социално приобщаване:

– *Между 2014 и 2020 г. ЕСФ ще осигури 125 милиарда евро за подобряване на живота на хората.*

– *Най-малко 20% от бюджета на ЕСФ трябва да се използва за подпомагане на намирането на работа и избягването на бедността от социално маргинализирани хора.*

– *Насърчаването на равенството между мъже и жени, както и борбата с дискриминацията са приоритет на всички дейности, подпомагани от ЕСФ.*

– *Предлага се допълнителна помощ за справяне с младежката безработица чрез Инициативата за младежката заетост и „Гаранция за младежта“*

– *Фондът продължава да насърчава социалните иновации, които предлагат нови начини за задоволяване на социални, образователни и професионални нужди.*

– *Предвидена е повече подкрепа за социални предприятия, които продават стоки и услуги, подобно на всички останали предприятия, но използват печалбата си за подпомагане на местната общност.*

– *Друг основен приоритет е стимулирането на сътрудничеството между ЕС, обществените органи, социалните партньори и организациите на гражданското общество на национално, регионално и местно равнище.*

⁸ Конкретните изводи се базират на анализи по Българска асоциация на пенсионерите и Съюз на икономистите в България. Относно ниските и незадоволителни размери и равнище на пенсиите и доходите от пенсии в България , техните основни причини и последици и борбата с тях. 2017 г.

⁹ Европейски социален фонд. Инвестиции в хората. Интернет-ресурс, с. 20.

Прогнозира се, че ефектът от провеждането на тези мероприятия ще доведе до увеличаване на ползите на:

- 1. 9,9 милиона души с ниска степен на образование;*
- 2. 7,5 милиона души в неравностойно положение;*
- 3. 6,2 милиона млади хора;*
- 4. 7,2 милиона работещи лица, включващи самостоятелно наети лица и персонал, работещ в организации, като училища и служби за обществена заетост.*

Резултати

Очевидно е, че сериозни проблеми в пенсионната система съществуват. Поради това в последните години в България стремежът е към създаване на адекватни възможности за създаване на устойчиви пенсии. Те могат да бъдат обобщени така:

- Еднократни компенсации към пенсиите към края на годината;
- Добавки за ползването на чужда помощ за пенсионери със загуба над 90% работоспособност;
- Вдовишки добавки за пенсионери, чиито съпруг/а е починал/а;
- Нов механизъм за осъвременяване на пенсиите;
- Нарастване на кръга на осигурените лица;
- По-строги мерки за тези, които искат да укриват осигурителни вноски.
- Въвеждането на завършено средно образование в 10 клас, за лицата не желаещи да продължат образованието си.

Заклучение

За бъде борбата с бедността успешна е необходимо синхронизиране на действията от страна на държавните органи, неправителствените организации и социалните партньори. Необходимо е пълна координация на действията на европейските институции. Още в началото на своето функциониране целите и задачите на Европейския социален фонд (ЕСФ) са да осъществява целенасочена политика спрямо трудовия ресурс и работниците в Европейския съюз. Тази обща цел се ориентира в три основни задачи или основни направления, в които са съсредоточени през десетилетията ресурсите и многобройните програми, финансирани чрез механизма на ЕСФ:

- а/ повишаване адаптивността и конкурентността на работниците и предприятията;
- б/ улесняване и подобряване на прехода от образование към труд;
- в/ подобряване и повишаване шансовете за достъп до пазара на труда и интеграция на групи в неравностойно положение.

Единственото, което остава е тези задачи да бъдат изпълнени изцяло и ефективно.

Литература

1. Марева, Н. (2018). Капиталовите пенсионни фондове в България. Годишник на ВУАРР, т. VII, с. 79-121.
2. Българска асоциация на дружествата за допълнително пенсионно осигуряване, Интернет-ресурс: <http://www.assoc.pension.bg>
3. Марева, Н., „Развитие на допълнителното пенсионно осигуряване в България, предизвикателства и възможности”, сп. „Ново знание”, изд. ВУАРР, бр.1, януари-март 2012.
4. Комисия за финансов надзор. Интернет-ресурс: <http://www.fsc.bg/bg>
5. НСИ – Интернет ресурс <http://www.nsi.bg/bg/content/3072/външна-миграция-по-възраст-и-пол>.

6. *Empowering Workers: The Privatization of Social Security in Chile*", публикувано през 1996 в *Cato's Letter* No. 10.

7. Mareva, N., G. Georgiev, *Measuring Bulgarian Pension Funds Investment Performance by Risk-Adjusted Metrics*, IBANESS Conference Series-Edirne/Turkey, March 4-5, 2017 СИ <http://www.nsi.bg/bg/content/3072/външна-миграция-по-възраст-и-пол>

8. *Empowering Workers: The Privatization of Social Security in Chile*", публикувано през 1996 в *Cato's Letter* No. 10.